

1914

Europas självmord

Påven Benediktus XV lär ha kallat det vi idag kallar första världskriget för Europas självmord. Det är svårt att värja sig för att beskrivningen ligger verkligheten nära. De förhoppningar som fanns hos många inför det nya seklet kom inte att infrias. Tvärtom, krig, förtryck, fattigdom, nationalism och terrorbalans kom att dominera 1900-talet.

Detta arbete är ett försök att översiktligt förstå vår europeiska 1900-talshistoria utifrån politiska, kulturella, ekonomiska och religiösa aspekter. Tysklands enande och det slutande 1800-talet, krigsutbrottet, skuldfrågan, freden, Weimarrepubliken, det nazistiska Tyskland, andra världskriget, ett delat Europa, den europeiska gemenskapen, kommunismens fall och ett fritt Östeuropa, liberalismens kapitalism som den enda vägen. Allt detta skall jag försöka belysa utifrån olika aspekter och om det finns en tredje väg som alternativ till den rådande liberala kapitalismen och den kollapsade kommunismen.

Tysklands enande genom diplomati och krig

Idén att skapa ett rike som omfattar alla tyskar var inte Otto von Bismarck 1815-98 först med, men det var han som förverkligade den tillsammans med Helmut von Moltke d.ä. 1800-91. Bismarck var först ambassadör i S:t Petersburg, sedan i Paris, men blev hemkallad 1862 för att bli ministerpresident och utrikesminister under Preussens kung Wilhelm I. Bismarck var kort sagt antiliberal, konservativ, realpolitiker, kungatrogen och därmed ansåg han parlamentarismen förkastlig. Han förde en försonlig politik gentemot Ryssland för att kunna ena Tyskland utan att oroa Ryssland som vid denna tid leddes av den relativt liberala Alexander II, morbror till Wilhelm I! Som preussare var Bismarck naturligtvis protestant, men äktenskapet 1847 med Johanna von Puttkamer ledde till att han närmast kom att omfatta en innerlig pietistisk religiositet vilket säkert kom att spela en roll för hans relationer till katolska kyrkan när det gällde att kväsa den inre oppositionen till hans enhetspolitik.

Bismarcks mest kända ord är kanske: "Tidens stora frågor löses icke med debatter och voteringar utan med blod och järn". Tysklands enande skulle alltså inte ske enligt liberal uppfattning med demokratiskt folkligt stöd utan med hjälp av diplomati och krig. Enandet skulle ske genom att Preussen skulle inta en ledande ställning, inte Österrike som ju inte var en homogen tysk nation. En förbundsreform skulle alltså ske under preussisk ledning och diplomatin skötte Bismarck själv på egen hand. De nödvändiga krigen anförtrorde han emellertid åt Helmut von Moltke. Moltke var son till den danske generallöjtnanten Friedrich Philipp Victor von Moltke och fick sin militära utbildning i Danmark, men lämnade Danmark och blev officer i Preussen där han gjorde en enastående karriär och blev till sist generalstabschef i Preussen. Han ledde fälttågen mot Danmark 1864, Österrike 1866 liksom mot Frankrike 1870-71 då han blev generalfältmarskalk.

Kristian IX besteg Danmarks tron 1863. Nämnvärt är att en av hans döttrar, Dagmar, gifte sig med den ryske tronföljaren Alexander, sedermera Alexander III. En annan dotter, Alexandra, gifte sig med den brittiske tronföljaren Edvard, sedermera Edvard VII. Båda dessa döttrar medförde ett hat i respektive kungahus mot Bismarck och Tyskland för vad han gjort mot deras hemland och far 1864.

Bismarck hade emellertid ett brett stöd för att föra tyskarna i Slesvig Holstein till den tyska gemenskapen. 1864 går Preussen och Österrike gemensamt till angrepp mot Danmark. Sverige-Norge skickar några få frivilliga och därmed är skandinavismen död i Danmark för lång tid framöver om inte för gott. Trots tappert motstånd, inte minst vid Dybböls skansar fick Danmark överlämna Slesvig Holstein till Preussen och Österrike.

Vid förbundsdagen i Frankfurt 1866 framlade Bismarck förslaget om ett framtida tyskt parlament som skulle väljas genom direkta val. Österrike såg sin ställning hotad och ville få frågan om Slesvig Holsteins ställning löst redan vid förbundsdagen. 6 juni 1866 ockuperar preussiska trupper Holstein som sedan kriget 1864 egentligen tillhört Österrike.

Hannover, Sachsen och Kur-Hessen vägrade överge Österrike vilket ledde till att Preussiska trupper gick in dessa länder och den 21 juni förklarade Preussen Österrike krig. Slaget vid Königgrätz (Sadowa) blev avgörande. Tyska förbundet upplöstes och Österrike gav Preussen fria händer att organisera alla nordtyska landförvärv. 1867 var bildandet av det Nordtyska förbundet klart. Alla stater norr om floden Main, det vill säga alla protestantiska stater bortsett från Rhenlandet ingick. Samtidigt började Bismarck förbereda de sydtyska ländernas anslutning till det Nordtyska förbundet.

Napoleon III i Frankrike insåg nu att Preussen, inte det försvagade Österrike, var det verkliga hotet mot Frankrike. En strid om tronföljden i Spanien blev den utlösande faktorn som föranledde Napoleon III att den 19 juli 1870 förklara Preussen krig.

Helmut von Moltke ledde det preussiska fälttåget framgångsrikt och slaget vid Sedan blev avgörande. Här tillfångatogs Napoleon III och i Paris utropade man en republik som dock besegrades av de tyska kanonerna. Freden slöts 10 maj 1871 i Frankfurt. Frankrike fick avträda Elsass Lothringen och fick betala 5 miljoner guldfranc i krigsskadestånd. Paris förblev ockuperat under den tid krigsskadeståndet betalades.

Under krigets gång lyckades Bismarck ansluta de sydtyska länderna till Förbundet och den 18 juni 1871 blev det nya Tyska riket proklamerat i Versailles och Vilhelm I blev Tyska rikets kejsare. Tyskland var enat bortsett från Österrike som helt förlorat sin ledande roll i Tyskland.

Det sätt på vilket Bismarck enat Tyskland, krig och diplomati, innebar dock att Tyskland under de kommande decennierna fick gå en svår balansgång för att undvika att allianser skapades mellan de stormakter som omgav landet och som kunde tänkas vilja ha revansch. Utvecklingen på Balkan innebar ju att även att de tidigare goda relationerna med Ryssland komplicerades. Till sist återstod bara alliansen med Österrike-Ungern eftersom Tyskland även utmanat England genom att bygga ut en stormaktsflotta för att främja den imperialistiska politik som Bismarck motsatte sig så länge han styrde Tyskland.

Man skulle alltså kunna säga att Bismarcks sätt att ena Tyskland lade grunden till att de europeiska stormakterna England, Frankrike och Ryssland närmade sig varandra och att Tyskland och Österrike-Ungern slöt sig samman, inte minst för att Österrike-Ungern behövde Tysklands stöd för sin politik på Balkan. Här spelade annekteringen av Bosnien en central roll.

Ekonomi och industri

Det sätt på vilket Tyskland enades hade varit en omöjlighet utan en starkt växande ekonomi och industri under 1800-talet i de tyska områdena. Vid Wienkongressen 1815 hade Preussen fått stora områden i Rhenlandet. Här fanns möjligheter till ekonomisk tillväxt genom floden och rika naturtillgångar. Järnvägens tillkomst gjorde dessutom att Preussen kunde bli en enad marknad. Industrin expanderade därigenom. Tullgränserna avskaffades i Preussen 1818 och 1834 hade 18 nordtyska stater anslutit sig till tullunionen vilket ytterligare gynnade den ekonomiska och industriella utvecklingen. Det av Alfred Krupp grundade stålverket med kanontillverkning som en viktig del i produktionen hade avgörande betydelse för Tysklands krigföring och enande. Denna ekonomiska utveckling möjliggjorde Preussens stora satsningar på krigsmakten vilket som sagt var en förutsättning för Tysklands enande på det sätt Bismarck genomförde det. Dessutom var den ekonomiska utvecklingen även en förutsättning för Tysklands framtida stormaktsställning mitt i centrala Europa.

Inre motstånd

Bismarck hade inte minst att hantera ett internt tyskt motstånd mot sin politik. Dels kom motståndet från centrumpartiet som företrädde den katolska kyrkan politiskt. Kyrkan hade sitt starka fäste i Rhenlandet och söder om Main. Man fruktade ett enat Tyskland under det protestantiska Preussens ledning. Dels kom motståndet från det socialdemokratiska partiet som grundats 1875.

1878 fick Bismarck parlamentet att anta en socialistlag som förbjöd offentlig socialdemokratisk agitation. Partiet fortsatte dock att växa, men först vid Bismarcks avgång som kansler 1890 upphävdes lagen.

Låt oss börja med att se på Bismarcks kamp mot den katolska kyrkan, den så kallade kulturkampen. Katolska kyrkan är inte en nationell kyrka utan just en katolsk, det vill säga den riktar sig till alla, den är universell. Otaliga är de härskare som försökt använda kyrkan i nationella syften, att nationalisera den, trots att det strider mot kyrkans natur. Så blev det i de nordiska länderna genom reformationen liksom i England. I dag ser vi samma försök i Kina där man försöker skapa en nationell kinesisk katolsk kyrka vilket är en självmotsägelse.

Bismarck såg i katolska kyrkans universalitet ett hot mot nationsbygget, mot enandet av Tyskland. Däremot behöver naturligtvis kyrkan statens beskydd för att bedriva sin verksamhet som i Karl den stores rike, i Österrike-Ungern, ja var än kyrkan verkar. Det är otvetydigt så att påveämbetet många gånger hindrat makthavare att ta makten över den lokala kyrkan.

Genom 1848 års revolution infördes religionsfrihet i Tyskland. Katolska kyrkan kunde alltså verka fritt. Ha egen press, egna skolor och bilda egna föreningar. Genom Österrikes nederlag mot Preussen 1866 uteslöts Österrike ur det tyska förbundet. Vid utropandet av kejsardömet i Versailles 1871 enades Tyskland under det protestantiska Preussens ledning, under en protestantisk kejsare och en protestantisk kansler. De katolska tyska staterna hamnade alltså under protestantisk ledning. Samtidigt proklamerade det Första Vatikanconciliet dogmen om påvens ofelbarhet i lärofrågor och han fick universell auktoritet över de lokala biskoparna och kyrkorna. Den så kallade ultramontanismen kom därmed att prägla kyrkan i såväl Frankrike som Tyskland som ett vapen mot närmast antikatolska regimer i dessa länder.

Bismarck såg påvens ställning som ett direkt hot mot riksenheten. Jesuiterna utvisades och alla deras institutioner upplöstes. Med olika lagar lade Bismarck kyrkan under alltmer statlig kontroll. Staten övertog till och med regleringen av prästernas utbildning och anställning så att de skulle förhålla sig lojala gentemot staten. Staten tog sig rätten att avsätta kyrkliga ämbetsinnehavare som präster och biskopar. Katolikerna i Tyskland bildade dessutom ett eget katolskt parti, centrumpartiet, som växte i storlek ju mer Bismarck ökade trycket mot kyrkan. Samtidigt ansåg påven Pius IX att det inte var ett politiskt partis sak att framföra katolska synpunkter, det var påvens och biskoparnas sak, inte politiska lekmäns.

På alla Bismarcks förslag svarade Pius IX "non possumus", vi kan inte. När Pius dog 1878 var tre av tolv biskopsstolar i Preussen besatta. 1000 församlingar var utan präster. Ordnar och kongregationer fick inte verka i Preussen. Bismarck ville helt enkelt hindra alla icketyska institutioner att verka. Den nationella enheten var Bismarcks yttersta mål.

Samtidigt med kulturkampen mot katolska kyrkan växte sig arbetarrörelsen allt starkare i Tyskland. Socialdemokratiska partiet blev en maktfaktor. För att hindra socialdemokraternas tillväxt ansåg sig Bismarck tvungen att ta hjälp av det katolska centrumpartiet och avbröt därför kulturkampen. Till detta bidrog även att Leo XIII blivit ny påve 1878, en betydligt mer samarbetsvillig påve än Pius IX. Leo XIII hade dessutom sociala ambitioner vilket framkom i encyklikan Rerum Novarum. En ambition som delades av Bismarck, sociala reformer utan socialism.

Bismarck genomdrev den så kallade socialistlagen i parlamentet som innebar ett förbud mot socialistisk agitation. Bismarck ansåg att staten skulle genomföra sociala reformer. Reformerna skulle inte genomdrivas av demokratiska socialistiska massrörelser. En tanke som Leo XIII säkert kunde omfatta. Socialistlagen avskaffades som sagt först 1890 vid Bismarcks avgång.

Sammanfattningsvis kan man säga att Bismarcks kamp mot inomtyska krafter som den katolska kyrkan och det socialdemokratiska partiet syftade till att ena riket på samma sätt som diplomatin och kriget. Resultatet blev det omvända. Arvet efter honom ledde snart till att tre europeiska stormakter intog en närmast antitysk inställning och ett internt splittrat Tyskland i ett protestantiskt socialdemokratiskt Nordtyskland och ett konservativt katolskt Sydtyskland inklusive hela Rhenlandet. Denna bild skulle komma att präglade hela Tysklands 1900-tals historia.

Skuldfrågan

Här är inte plats att analysera de kriser som utspelade sig mellan Europas stormakter mellan 1890 och 1914. Det räcker med att konstatera att risken för krig var betydande. Därför förberedda sig samtliga stormakter för ett krig genom rustning och krigsplanering. Planeringen innebar att utarbeta en strategi för olika scenarier.

Frankrike befäste gränsen mot Tyskland, även den belgiska gränsen. Dessutom tänkte man sig ett kraftfullt anfall genom Elsass Lothringen in i Tyskland. Till detta räknade man med ett engelskt ingripande vid ett tyskt anfall genom det neutrala Belgien. Ryssland hade dessutom utfäst sig att stå på Frankrikes sida efter en tre veckors mobilisering.

Tyskland som naturligtvis fruktade ett tvåfrontskrig förlitade sig på den så kallade Schlieffenplanen, uppkallad efter den tyske generalstabschefen Alfred von Schlieffen, död 1913. Tyskland förlitade sig inte på att Österrike-Ungern skulle kunna stå emot en rysk offensiv. Däremot visste man att en rysk

mobilisering och uppmarsch skulle ta tid. Det gällde alltså att snabbt slå till mot Frankrike genom Belgien och anfälla Paris "bakifrån" och sedan slå mot de franska gränsbefästningarna från samma håll. Von Schlieffen lär ha yttrat på sin dödsbädd: "håll högra flanken stark".

Helmut von Moltke d.y., brorson till den von Moltke som ledde krigen mot Danmark, Österrike och Frankrike under Bismarcks enande av det Tyska riket var generalstabschef 1914. Han vågade inte satsa allt på "högra flanken" utan avdelade betydande styrkor för att befästa gränsen där Frankrike förväntades sätta in sin offensiv vid ett eventuellt krig. Efter att ha slagit ut Frankrike i ett blixtkrig skulle sedan armén snabbt föras över för att möta ryssarna som till dess skulle ha varit fullt upptagna med mobilisering och uppmarsch.

Österrikes situation var om möjligt än mer komplicerad eftersom dubbelmonarkin hade tre tänkbara angripare: Frankrike, Serbien och Ryssland. Krigsmakten delades alltså i tre delar som kunde mobiliseras var för sig eller hela krigsmakten. Denna planering innebar för Tysklands del att Tyskland måste vara berett att bära en stor del av krigsansträngningarna om Ryssland drogs in i ett europeiskt storkrig. Schlieffenplanen beaktade just detta. Frankrike måste slås ut innan Ryssland hinner mobiliseras och marschera upp för krig.

För önationen Storbritannien var planeringen enklare. Man hade en expeditionskår som snabbt skulle kunna skeppas över för att försvara det neutrala Belgien och understödja Frankrike vid ett anfall. Dessutom hade man en armé kvar hemma på ön för att kunna försvara det egna landet när expeditionskåren stod på kontinenten.

Ryssland kunde mobilisera hela eller en del av armén, men det skulle ta tid. En partiell mobilisering skulle enbart rikta sig mot Österrike-Ungern, men en allmän gällde naturligtvis Österrike-Ungern och Tyskland.

Detta var utgångsläget när ärkehertig Frans Ferdinand av Österrike-Ungern den 28 juni 1914 mördas vid sitt besök i Sarajevo av serbiska nationalistiska mördare. Sedan följer händelserna slag i slag, men till en början inte med absolut nödvändighet. Några veckor efter mordet översänder Österrike-Ungern ett ultimatum till Serbien. Det serbiska svaret var inte helt avvisande utom på en punkt. Österrike-Ungern hade krävt egen medverkan i en serbisk jakt på fiender mot Österrike-Ungern i själva Serbien. Serbien kunde inte acceptera österrikisk jakt på lönnmördare och österrikiska fiender i det egna landet. Serbien mobiliserade och flyttade regeringen från Belgrad. Ultimatumet var författat av den generalstabschefen i Österrike-Ungern, Conrad von Hötzendorf. Att det skulle leda till krig var inte långsökt utan snarare avsikten. Samma dag som Österrike-Ungern mottog svaret, den 25 juli, påbjöds mobilisering av den del av armén som avdelats för Serbien i planeringen, det vill säga en femtedel av armén. Ryssland beslutar då att mobilisera det södra militärområdet med svartahavsflottan. Frankrike lovar Ryssland stöd.

För Tyskland blir läget allvarligt. Rysslands mobilisering äventyrar hela Schlieffenplanen och risken för angrepp på Tyskland från två fronter samtidigt ökar!

Den 28 juli förklarar Österrike-Ungern Serbien krig. Tsaren försäkrar att ingen rysk mobilisering riktar sig mot Tyskland, men för Tyskland var en rysk mobilisering lika med krig. Den 29 juli beordrar tsaren partiell mobilisering, men dagen därpå allmän mobilisering.

Helmut von Moltke begärde allmän tysk mobilisering först efter att Österrike-Ungern satt in ytterligare trupper mot Serbien. Detta innebar att Österrike-Ungern skulle få svårt att självt möta ett ryskt anfall vilket i sin tur skulle innebära att Tyskland ensamt skulle möta tre stormakter. Tyskland gav i detta läge Ryssland ett ultimatum att inom tolv timmar avbryta krigsförberedelserna. Något svar kom inte och den 1 augusti förklarar Tyskland Ryssland krig. Samma dag beslutas om allmän mobilisering i Belgien.

Frankrike har försäkrat Ryssland fullt stöd och var den 1 augusti redan igång med allmän mobilisering. Tyskland förklarar därför Frankrike krig, allt i enlighet med Schlieffenplanen. Den 3 augusti förklarar Storbritannien och Belgien Tyskland krig. Senare förklarade Österrike-Ungern Ryssland krig och Frankrike och Storbritannien förklarar Österrike-Ungern krig. Det stora europeiska stormaktskriget var ett faktum.

Efter kriget när segrarmakterna dikterade freden pekades Tyskland ut som ensamt skyldigt till kriget och Tyskland påtvingades ohyggliga fredsvillkor. Mer om dessa senare. Av denna översiktliga redovisning av krigsutbrottet torde det stå helt klart att Tyskland ensamt inte kan göras ansvarigt för kriget. Tvärtom försökte man in i det sista undvika att sätta Schlieffenplanen i verket. Österrike-Ungern, Ryssland och Frankrike skulle lika gärna kunna anses ansvariga, men en segrare som Frankrike är sällan ansvariga för något. Däremot fick Österrike-Ungern betala sitt pris genom att i fredsfördragen upphöra och splittras på en rad egendomliga statsbildningar. Likaså förlorade Ryssland enorma områden i Östeuropa.

Att Tysklands enande genom diplomati och krig var en förutsättning för de stormaktskonflikter som föregick kriget är en annan sak. Enandet var uttryck för den nationalism som växte sig stark under 1800-talet i hela Europa. Kanske är det helt enkelt så att nationalismen är ansvarig för krigsutbrottet, en nationalism som överlevde världskriget och frodas än idag, inte minst bland dem som anser sig skyldiga till nationalismen. Mer om detta senare.

Kriget i korthet

Helmut von Moltke d.y. hade modifierat Schlieffenplanen när kriget bröt ut. Högerflygeln som von Schlieffen ansåg vara nyckeln till en snabb seger hade von Moltke försvagat. Han hade fört över trupper till de avsnitt där man väntade det stora franska anfallet. Trots det gick det tyska anfallet fort. Britterna hade fått över sin expeditionskår, men varken den eller de franska trupperna kunde hejda det tyska anfallet. Allt såg bra ut så von Moltke förde över fyra divisioner till östfronten. Dessa faktorer gjorde att den tyska anfallskraften var uttömd vid floden Marne. Efter en tysk reträtt låstes fronten och det fyra år långa förödande skyttegravskriget tog sin början. Bilder och filmer, men inte minst Erich Maria Remarques skildring "På västfronten intet nytt" visar hur en hel generation tyska och franska ungdomar dödas, lemlästas eller blir mentalt förstörda. Detta stod Europa dyrt då, men kom att stå det ännu dyrare längre fram.

På östfronten var den ryska armén inte färdigmobiliserad, men ryckte ändå in i Ostpreussen. Vid Tannenberg och de Masuriska sjöarna led Ryssland förödande nederlag. Tysk historieskrivning tillägnade Paul von Hindenburg segrarna trots att det snarare var Erich Ludendorffs förtjänst eller ännu troligare låg förtjänsten på än lägre nivå. För Österrike-Ungern gick kriget dåligt. Serberna stod emot och i Galizien led Österrike-Ungern stora förluster och trängdes tillbaka. Fronten stabiliserades först när Österrike-Ungern fick tysk hjälp.

Förlusterna under utnöttningskriget var förfärande stora. Detta berodde inte minst på vapentechnologins utveckling: kulsprutan, artilleri, granater, gas och stridsvagnar. Den militära strategin hade däremot inte utvecklats i takt med tekniken. Vid Somme och Verdun stupade 2 miljoner man!!!

Fler länder drogs in i kriget. Osmanska riket och Bulgarien gick in på centralmakternas sida, Tyskland och Österrike-Ungern. Italien, Japan, Portugal, Rumänien och Grekland gick in på ententens sida, det vill säga Ryssland, Frankrike och Storbritannien. Det avgörande var emellertid USA:s inträde i kriget den 5 april 1917 föranlett av det tyska ubåtskriget som kostade många amerikaner livet samt att livsmedelsbristen i Storbritannien blivit akut. Motståndet mot kriget var dock stort i USA, inte minst bland kyrkorna.

Trots närmast myteri i den franska armén 1917 och revolution i Ryssland 1917 som följdes av tysk seger på östfronten och Brest-Litovsk freden som innebar stora landsförluster för Sovjetunionen så kunde Tyskland efter ett sista kraftfullt försök att bryta igenom på västfronten inte hålla ut längre särskilt som nya amerikanska soldater strömmade in i Frankrike. De började nu sättas in mot den totalt uttröttade och uttunnade tyska armén.

Kapitulation

Centralmakternas kapitulation: Bulgarien 22 september 1918, Osmanska riket 30 oktober, Österrike-Ungern 2 november, Tyskland den 11 november. Några dagar före den 11 november hade Wilhelm Groener som då var Ludendorffs efterträdare som generalkvartermästare, meddelat kejsaren att armén inte längre stod bakom kejsaren. Detta ledde till att Wilhelm II fick fly till Holland. Egentligen var det generalfältmarskalk och generalstabschefen Paul von Hindenburg som skulle meddelat kejsaren detta, men han överlät det till en underordnad vilket skulle få stor betydelse för bådars framtid i Weimarrepubliken.

Förlusterna i människoliv:

Tyskland: 2,3 miljoner

Österrike-Ungern: 1,5 miljon

Ryssland: 3,5 miljoner (i inbördeskriget ytterligare 1 miljon)

Frankrike: 1,9 miljon

Storbritannien: 1 miljon

Italien 0,5 miljon

USA: 0,2 miljon

Till detta kommer lika många invalidiserade för livet. Skall man dessutom räkna med svälten och den stora epidemin "spanska sjukan" som på grund av den undernärda befolkningen ledde till cirka 20 miljoner döda skulle man kunna uppskatta att kriget krävt omkring 50 miljoner döda eller svårt invalidiserade. De som överlevde fronten hade enligt Erich Maria Remarque bara lärt sig en sak, att döda och att överleva. Utgångsläget för Europa efter kriget och efter "frederna" kunde knappast varit sämre.

I Tyskland utbröt revolution, men den nye rikspresidenten, socialdemokraten Friedrich Ebert fick stöd av riksvärnet och slog ned upproret. Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht mördas, men därmed är vi inne på Weimarrepubliken. Låt oss först se på "frederna".

Fredsiktaten i Versailles

Den amerikanske presidenten Woodrow Wilson kom till Europa med 14 punkter som han ansåg skulle ligga till grund för freden i Europa. De hade presenterats redan i januari 1918, men var ännu i januari 1919 presidentens linje då "konferensen" i Versailles öppnades. Punkterna innebar i korthet:

1. Offentliga fredsavtal.
2. Havens frihet.
3. Frihandel.
4. Militär nedrustning.
5. Koloniala krav skulle väga lika tungt som invånarnas intressen.
6. Allt ryskt territorium skulle utrymmas av Tyskland.
7. Belgiens suveränitet.
8. Allt franskt territorium skulle utrymmas av Tyskland. Elsass Lothringen skulle återgå till Frankrike.
9. Italiens gränser skulle följa "nationalitetsprincipen".
10. Autonomi för delar av Österrike-Ungern.
11. All ockupation av Serbien, Rumänien och Montenegro skulle upphöra. Serbien skulle få tillträde till havet. Balkans stater skulle följa "nationalitetsprincipen".
12. Autonomi för de icke-turkiska folken i det osmanska riket.
13. Polen skulle åter bli en egen stat.
14. Bildandet av ett Nationernas Förbund för att bevara freden.

Dessa punkter sammanställde Wilson som sagt januari 1918 då kriget definitivt inte var förlorat för Tyskland. I Versailles var situationen en helt annan. Tyskland fick helt enkelt ta emot ett diktat från segrarmakterna som Wilson enbart i ringa mån kunde mildra. Dessutom innebar Wilsons "nationalitetsprincip" en omöjlighet för Europa. Europa rymde inte då och inte heller idag särskiljbara områden med homogena nationaliteter eller folk. Nationalismen är inte tillämpbar på Europa och troligen inte heller någon annanstans heller.

Fredsvillkoren i Versailles innebar i korthet följande för Tyskland:

1. Stora territoriella avträdelser.
2. Total avrustning av Tyskland bortsett från riksvärnets 100 000 man.

3. Tyskland bär ensamt skuld till kriget.

4. Ett krigsskadestånd som senare bestämdes till 138 miljarder guldmark som kom att kasta in Tyska folket i en ofattbar fattigdom.

5. Demilitarisering av Rhenlandet och en 15 årig ockupation av den västra delen.

Dessa punkter lade grunden för Europas fortsatta katastrofer.

Freden i Saint-Germain 10 september 1919 innebar att Österrike-Ungern upphörde och av Österrike återstod ett litet alpland. Resterande delar tillföll olika stater som de nybildade Polen, Tjeckoslovakien och Jugoslavien, men även Italien fick en del av kakan. "Nationalitetsprincipen" följdes inte här

Freden i Neuilly 27 november 1919 krympte Bulgarien till förmån för Rumänien, Grekland och Jugoslavien.

I freden i Trianon 4 juni 1920 förlorade Ungern 2/3 av sitt territorium.

Freden i Sevres 10 augusti 1920 innebar en upplösning av det osmanska riket. Turkiet accepterade inte fredsvillkoren, men Frankrike och England delade på de arabiska delarna av det osmanska imperiet.

Brest-Litovsk freden förklarades ogiltig, men genom frederna i Dorpat, Riga och Moskva erkändes en rad nya stater: Estland, Lettland, Litauen och Finland. Polen fick sina gränser fastställda. Polens gränser följde inte den så kallade Curzonlinjen utan hamnade långt österut efter att Polen under Josef Pilsudskis ledning framgångsrikt besegrat det nya Sovjetunionen.

Kriget och frederna var en katastrof. Grunden var lagd för fascism, sovjetkommunismens förtryck, nazismen, andra världskriget, det kalla kriget samt förtrycket av Östeuropas folk under 45 år... Mer om allt detta senare.

Katolska kyrkan och nationalismen

Varför då blanda in katolska kyrkan i händelseförloppet vid slutet av första världskriget? Det kommer att framgå vid skildringen av Europas fortsatta historia längre fram, men grunden för kyrkans roll i detta senare skede läggs under och efter första världskriget.

Katolska kyrkan är inte en nationell kyrka som de flesta protestantiska och ortodoxa kyrkogemenskaperna. Under 1800-talet fanns två tendenser att förverkliga denna kyrkans universalitet. Dels att i enlighet med liberalismen förespråka en från staten helt skild kyrka med starka band till Rom, ultramontanismen, som skulle garantera kyrkans frihet och universalitet. Dels genom konkordat mellan påven och olika stater som är en annan form av ultramontanism. Konkordaten gav kyrkan skydd, men band den till statsledningarna, oftast monarkier. Efter februarirevolutionen 1848 och påven Pius IX:s (vald till påve 1846 som relativt liberal) omsvängning till starkt antiliberal efter revolutionen i Rom och två års landsflykt blir konkordatslinjen den förhärskande. Det är Österrike och Frankrike som återger påven makten i Rom. Monarkierna blir påvens och kyrkans beskyddare i de båda länderna och i Rom. Kyrkans försvarar alltså sin universalitet med hjälp av ultramontanismen, konkordatspolitik och centralisering under Rom.

Jesuitorden får en framträdande roll i denna centralisering som alltså ytterst syftade till kyrkans frihet i alla länder. Det var också denna politik som besegrade Bismarck i den så kallade kulturkampen. De katolska ordnarna och kongregationerna växte, antalet präster ökade i antal. Kanske man kan tala om en katolsk folkväckelse över Europa.

När Napoleon III förlorade 1870-71 års krig och Frankrike blev republik upphörde det franska skyddet av Rom och påven Pius IX som blev fånge i Vatikanen efter Italiens enande. Konkordatspolitiken med Europas monarker innebar i inte ringa utsträckning att kyrkan bands till konservativa krafter och att den liberala samhällsutvecklingen ledde till en isolering av kyrkan. Om monarkierna föll skulle kyrkan hamna i en helt ny situation och i värsta fall i händerna på liberala eller socialistiska sekulariserade statsledningar. Omkring sekelskiftet 1900 hade demokratisering, sekularisering, nationalism och liberalism gått så långt att banden monarki - kyrka redan var överspelad. Katolska partier bevakade istället kyrkans intressen i de olika länderna. Kyrkan lutade sig inte längre mot olika makthavare utan blev mer och mer en egen universell storhet som sträckte sig över nationsgränserna.

Benediktus XV blev vald till påve 1914. Han skulle komma att få hantera en helt ny situation efter världskriget. Versaillesfreden och övriga freder dominerades av tankar om en liberal demokratisk syn på folkens nationella självbestämmanderätt och religionsfrihet. Enligt vad som betonats ovan fanns det emellertid i själva verket inga etniskt och religiöst homogena områden i Europa. Detta tvingade påven till ett nytänkande, men samtidigt öppnades nya möjligheter för att förverkliga kyrkans universalitet och internationella identitet, det vill säga hennes katolicitet.

Konkordatspolitiken fortsatte efter världskriget med olika stater oavsett styrelseskick. Syftet var ett enda: att säkerställa kyrkans existens och mission, kyrkan som ett övernationellt samfund i de olika staterna. Staterna i sin tur hade ett annat syfte med konkordaten, att ge staten politisk stabilitet. Under mellankrigstiden tjänade denna politik kyrkans verksamhet, men det skulle krävas ytterligare ett världskrig innan arbetet på kyrkans universalitet skulle bära verklig frukt på många områden.

Weimarrepubliken

För att förstå den andra akten av det stora europeiska kriget måste Weimarrepublikens utveckling och nederlag studeras närmare. Idag minns vi Erich Maria Remarques skildring av skyttegravskriget, men 1920 kom en skildring som kom att spela en minst lika stor roll i 1920, 30 och 40-talets tyska historia: Ernst Jüngers "In Stahlgewittern. Ein Kriegstagesbuch" där kriget skildras som en skönhet, kamp, hjältemod, kamratskap. Allt detta ville Jünger skulle genomsyra Tyskland. Jünger hatade demokratin. I samma veva grundades "Stahlhelm", frontsoldaternas förbund, ett starkt nationalistiskt förbund.

Socialdemokraten Friedrich Ebert blev president i den nya tyska republiken. Nationalförsamlingen i Weimar antog den 11 augusti 1919 den författning som gjorde Tyskland till förbundsrepublik med en för sju år vald rikspresident. Riksdagen valdes för fyra år. Det var rikspresidenten som utsåg kansler och ministrar. Denna förbundsrepublik kom under de drygt 13 år den bestod att utsättas för hårda angrepp från kommunister och hårdföra nationalister. Båda sidorna såg Ebert som förrädare. Ena sidan ansåg att han förrått arbetarklassen, den andra att han förrått nationen.

I Versailles hade skadeståndsbeloppet inte fastställts, det bestämdes 1921 till 132 miljarder guldmärk! De allierade ställde ett ultimatum: antingen accepterade Tyskland villkoren eller också

skulle Ruhr ockuperas. Den katolske centumpolitikern Joseph Wirth var rikskansler och kapitulerade för att vinna tid. Med tiden skulle även de allierade förstå att skadeståndet var en katastrof inte bara för Tyskland utan för hela Europa. Som utrikesminister utsåg han Walther Rathenau, assimilerad jude som motsatt sig uppfyllandet av skadeståndet, men när det inte gick gjorde han allt för att få det upphävt. 1914 hade han dessutom gjort allt han kunnat för att förhindra kriget. Han hade bland annat föreslagit en europeisk tullunion!! för att dämpa nationalismen. Kriget kom och mot slutet av det skrev han: "Den fred som stundar blir bara ett kortvarigt vapenstillestånd. De kommande krigen blir oräknliga. De främsta nationerna kommer att bryta samman. Världen kommer att drabbas av misär".

Han lyckades få Tyskland och Ryssland att skriva under ett avtal där de avstod från alla skadeståndsanspråk och de kom dessutom överens om ett nära ekonomiskt samarbete. Västmakterna rasade. Från höger kom våldsamma angrepp på juden Rathenau som gynnade det röda Ryssland. Den 24 juni 1922 mördas Rathenau av extremhögerens organisation "Organisation Consul". Politiska mord skulle komma att bli mycket vanliga i Weimarrepubliken. De riktade sig främst mot så kallade uppfyllelsemän, de som accepterat Versaillesdiktaten.

1923 kollapsar den tyska ekonomin, hyperinflation inträder, otaliga hamnar i fattigdom och svält. Den 11 januari 1923 ockuperade franska trupper Ruhrområdet på grund av att man ansåg att Tyskland inte till punkt och pricka levde upp till Versaillesfredens villkor. Allt arbete lades ned i Ruhr i protest och tyska staten lovade befolkningen ekonomiskt stöd. Man tryckte helt enkelt mer pengar vilket ledde till hyperinflationen.

Fransmännen gick oerhört hårt fram i Ruhr. Det gynnade framförallt nationalismens tillväxt i Tyskland vars yttersta konsekvenser skulle visa sig tio år senare. I september 1923 var president Ebert tvungen att ge vika. Motståndet i Ruhr upphörde. De tysknationella och nazisterna angrep beslutet med all kraft. Tyska riket höll på att falla sönder. Mässhvält rådde.

Den 13 augusti 1923 blev Gustav Stresemann rikskansler och utrikesminister. Han lyckades få stopp på inflationen genom skapandet av en ny valuta vilket i sin tur ruinerade massor av människor, även bland medelklassen som plötsligt fann sig vara utfattiga. Stresemann tvingades avgå som kansler, men förblev utrikesminister. Det var ytterst Stresemann som beslutat avbryta motståndet i Ruhr.

Nu gällde det att bevara Tysklands enhet som hotades av separatister. Bland andra försökte Konrad Adenauer, borgmästare i Köln och efter andra världskriget kansler i den nya västtyska förbundsrepubliken, lösgöra Rehnlandet från Preussen och skapa en Rehnstat. Hitlers kuppöversök i München den 8 november 1923 tillsammans med Ludendorff visar också att riket höll på att falla sönder även om kuppen ytterst syftade till en marsch mot det röda Berlin.

Vintern 1923-24 är dystert för Tyskland. Den brittiske ambassadören antecknar: "Ett krisens år har gått till ända. De faror det rymt har hotat hela Tysklands framtid. Även de som är medvetna om det tyska folkets inneboende kraft tvivlar på dess förmåga att slå sig igenom". Vid en konferens i London 1924 deltog Stresemann. Amerikanen Charles Dawes föreslog en successivt stigande avbetalning av skadeståndet och ett lån till Tyskland. Stresemann accepterade detta om Ruhrockupationen upphörde. England sade ja och tvingade Frankrike till ett ja.

I Lucarno 1925 presenterade Stresemann på den brittiske ambassadören lord D'Abernons initiativ ett förslag, en säkerhetspakt mellan Tyskland och Frankrike som skulle garantera freden. Förslaget innebar att Belgiens, Frankrikes och Tysklands gränser garanterades av England och Italien. Med denna överenskommelse kunde Tyskland bli medlem i Nationernas Förbund. Den 10 september 1926 intog Tyskland sin plats i NF, Nationernas Förbund och Stresemann höll tal om frihet, fred och enighet. Den franske utrikesministern talade efter Stresemann och sade "aldrig mera krig". Allt såg hoppfullt ut, man hade istället för ren nationalism börjat inrikta sig mot en europeisk gemenskap.

De tysknationella med mediemagnaten Alfred Hugenberg i spetsen angrep med all kraft Stresemanns samförståndslinje, men Stresemann segrade i riksdagen.

1929 samlades en konferens i Haag under amerikanen Owen Youngs ledning. Efter hårda strider enades man om "Young-planen". Tyskland skulle betala två miljarder mark per år till 1988. Rehnlandet skulle vara helt utrymt från franska trupper 1930. Allt detta uppnådde Stresemann tack vare stödet från socialdemokraterna.

1925 hade Paul von Hindenburg valts till president efter den avlidne Ebert. Han stödde Young-planen. Trots det stödet drev det nationalistiska frontsoldatsförbundet Stahlhelm, där Hindenburg var hedersmedlem och de tysknationellas ordförande Alfred Hugenberg en hetskampanj mot Stresemann. Stresemann avled den 3 oktober 1929 efter två slaganfall. Pressen på honom hade varit alltför hård. Han hade förhandlat fram en för Tyskland hållbar situation efter kriget. Allt skulle emellertid komma att förändras.

Heinrich Brüning valdes till rikskansler den 30 mars 1930. Han var sedan december 1929 ordförande i det katolska centrumpartiet och hade varit frontsoldat under kriget. 1934 flydde han från Tyskland. 1930 hade världsdpressionen nått Tyskland. Brüning balanserade mellan extremnationalisterna och främmande makter som krävde att krigsskadeståndet skulle betalas. Brüning satte igång med att sanera statens finanser som innebar nedskärning av statens utgifter, minskade löner, minskade pensioner, minskat arbetslöshetsunderstöd och minskade socialbidrag. För massor av människor innebar detta svält. Frankrike höll fast vid skadeståndsanspråken enligt Young-planen. Brünings "nödförordning" fälldes i juli 1930 och Brüning utlyste nyval. Nationalsocialisterna under Adolf Hitler fick 107 mandat, en enorm framgång. Nazisternas SA (Sturmabteilung) började ta över. Brüning reste till England för att övertyga engelsmännen att skadeståndsbetalningarna måste upphöra för allas skull. Den ekonomiska krisen krävde samarbete, inte konflikt. I detta läge ingrep den amerikanske presidenten och genomdrev ett uppehåll för alla skadeståndsbetalningar. Trots det vacklade hela det tyska bankväsendet och industrin.

1932 var det presidentval. Brüning stödde ett återval av Hindenburg och Hindenburg vann med 53% tack vare stöd från katolikerna och socialdemokraterna. Hitler fick de tysknationellas röster. I maj 1932 behövde Brüning Hindenburgs underskrift på en ny nödförordning. Presidenten dröjde sig kvar på sitt gods i Ostpreussen, Neudeck. Nedskärningar av stöden till de gamla godsen i Ostpreussen verkar ha varit avgörande för Hindenburg att avskeda Brüning. Brüning hade dessutom förbjudit SA och SS i juni 1932.

Generalen Otto von Schleicher som utmanövrerat Groener från riksvärnschefskapet och själv lyckats bli utnämnd till chef för riksvärnet, förde nu fram Franz von Papen som kanslerkandidat. Von Papen var aristokrat och fick Hindenburgs förtroende. Han tillät åter SA och SS. Han avsatte den

socialdemokratiska regeringen i Preussen med Otto Braun i spetsen. Socialdemokraterna var nu utmanövrerade inför Weimarrepublikens undergång. Schleicher och von Papen ville göra Hitler till vice kansler. Hitler sade nej, han krävde att bli kansler. Den 2 december avgår von Papen. Ytterst låg riksvärnschefen Schleicher bakom. Schleicher blev nu kansler, men utmanövrerades av von Papen som vände sig till Hitler. Vid riksdagsvalet 1932 fick kommunisterna 100 mandat. Nazisterna hade gått starkt bakåt och förlorat 34 mandat. De tysknationella med von Papen i spetsen ansåg hotet från vänstern vara större än det från nationalsocialisterna. Därför föreslår han Adolf Hitler till kansler. Den 28 januari var Schleicher utmanövrerad och avgår. Den 30 januari utnämner Hindenburg Hitler till rikskansler. Weimarrepubliken föll till sist besegrad av nationalsocialisterna som fått hjälp av de tysknationellas rädsla för vänstern, av världsdepressionen och av segrarmakternas (läs Frankrikes) envisa krav på ett för hela Europa orimligt skadeståndskrav på Tyskland. Utan Versaillesfredens diktat att Tyskland ensam bar ansvaret för kriget och därmed skulle betala skadestånd hade aldrig Adolf Hitler nått makten och det stora europeiska kriget skulle inte ha fortsatt 1939.

Trots det orimliga skadeståndet stod socialdemokraterna, det katolska centrumpartiet och Stresemanns lilla Tyska Folkpartiet emot kommunisterna och nazisterna ända fram till Weimarrepublikens upplösning. När Hindenburg dog 1934 övertog Hitler enkelt presidentens uppgifter. Tyskland hade blivit en nazistisk diktatur. Redan våren 1933 flydde judar, intellektuella, politiker, vetenskapsmän, konstnärer, författare... i stora antal till utlandet. Hitler hade ju gjort helt klart vad han tänkte göra, men alla som hotades av den nya regimen kunde ju inte fly, andra ville vänta och se om det inte skulle bli bättre. Många hann inte undan. Koncentrationsläger upprättades i stort sett omedelbart efter maktövertagandet. Versaillesfreden skulle utraderas, likaså de som uppfyllt den.

1933 – 1939

Genom det sista riksdagsvalet 1933, riksdagshusbranden och uteslutning av kommunister och socialister ur riksdagen fick Hitler den majoritet han behövde för att bli Tysklands diktator. Förutom det katolska centrumpartiet som delvis givet regeringen lagstiftande makt den 23 mars 1933 fanns bara två fristående krafter i Tyskland, de protestantiska evangeliska kyrkorna och den katolska kyrkan. Den evangeliska nationalsynoden som samlades i Wittenberg i september 1933 ledde till att den protestantiska kyrkan ställdes under nazistisk ledning under riksbiskop Müller. Inte minst genom pastor Martin Niemöllers förtjänst bildades dock "Bekännelsekyrkan" som fick cirka 2000 medlemmar. Många protestantiska präster tog alltså avstånd från den nazistyrda kyrkan. Många av dessa präster hamnade i koncentrationsläger. Den katolska kyrkan förhandlade fram ett konkordat som undertecknades den 20 juni 1933. Förhandlare från tysk sida var Franz von Papen. Den katolska kyrkan företräddes av kardinal Pacelli, senare Pius XII, men även centrumpartiets företrädare deltog i förhandlingarna. Ett krav från Hitler var att centrumpartiet skulle upplösas. Därmed fanns bara ett parti i Tyskland, det nationalsocialistiska. Konkordatet som gäller än idag 2014 innebär:

1. Rätt till religionsfrihet för katoliker.
2. Fri korrespondens mellan den Heliga Stolen och Tysklands katoliker.
3. Rätt till kyrkoskatt.
4. Lydnadsed från biskoparna gentemot den konstitutionella regeringen.

5. Katolsk tro skall läras ut i skolorna.
6. Skydd för katolska organisationer.
7. Präster får inte vara medlemmar i politiska organisationer.

På detta sätt ville Hitler neutralisera de kristna kyrkorna något som även Bismarck strävat efter. Det lyckades bara i viss mån. Ju mer totalitär staten blev desto mer växte motståndet bland de kristna oavsett kyrkotillhörighet. Nazisternas misstro gällde inte minst jesuitorden.

Den 30 januari 1937 förklarade Hitler att underskriften av Versaillestraktaten var återkallad. I praktiken betraktade han även övriga freder överspelade. Införlivandet av Österrike, ockupationen av Sudetenland och övriga Tjeckien samt angreppet på Polen var en konsekvens av att frederna inte gällde längre. Även Stalin ansåg frederna överspelade. De sovjetiska angreppen mot Polen, Baltstaterna och Finland var en direkt konsekvens av det. Här är inte plats för att redogöra för världskrigets förlopp som 1945 slutade med Tysklands kapitulation. Därmed var det stora europeiska kriget från 1914 till 1945 med en tioårig vapenvila under 1920-talet slut.

Efterkrigstiden 1945 -1989

Vid Tysklands kapitulation i maj 1945 låg stora delar av Europa i ruiner. Sovjetunionen hade territoriellt återställt det gamla tsarryslands gränser bortsett från att Finland under marskalk Mannerheim lyckats bevara sin frihet. Curzonlinjen från 1920 blev efter Stalins krav sovjets västgräns. Sovjetiska styrkor stod mitt i Centraleuropa och skulle snart placera kommunistiska marionettregimer i Polen, Tjeckoslovakien, Ungern, Rumänien och Bulgarien. Även Jugoslavien blev totalitärt kommunistiskt under Tito.

I det av västmakterna befriade västra Europa inklusive de brittiska, franska och amerikanska ockupationszonerna i Tyskland fanns i stort sett bara två krafter som överlevt den nazistiska ockupationen, kommunistpartier och den katolska kyrkan. Även i Polen skulle den katolska kyrkan lyckas bevara stor självständighet under kardinal Stefan Wyszynskis ledning mot den sovjetstyrda kommunistiska regimen trots att Wyszynski 1953 till 1956 internerats. För att förhindra kommunistiska maktövertaganden i de västeuropeiska länderna grundades i en rad länder katolska konservativa kristdemokratiska partier.

I Frankrike hade under 1930-talet en katolskt inspirerad demokratisk rörelse börjat ta form som efter kriget blev MRP (Mouvement republicain populaire). Partiet var dock inte konservativt utan snarare vänsterorienterat till skillnad från andra kristna demokratiska partier i andra länder. Efter de Gaulles makttillträde och skapandet av den femte republiken 1958 förlorade MRP sin centrala roll i fransk politik.

Efter kriget bildade katoliken de Gaulle regering och utsåg flera katoliker i regeringen. MRP fick i valet 1945 25% av rösterna och kom i regeringsställning. Partiet besatte utrikesministerposten 1944-54. En post av oerhörd betydelse för det framtida Europa. Posten innehades 1948-53 av Robert Schuman som kom att spela en avgörande roll i Europas historia. Förutom i Frankrike där MRP alltså var ett regeringsparti satt efter kriget kristdemokratiska partier i regeringsställning i det som blev Västtyskland, Italien, Nederländerna, Belgien och Luxemburg. Därmed fanns en möjlighet till en gemensam andlig grund för ett nytt Europa.

1944, vid Frankrikes befielse, utsåg Pius XII en ny nuntie i Paris, nämligen Angelo Giuseppe Roncalli som 1958 blev påve Johannes XXIII. Han kom i Paris att lära känna en demokratisk katolsk rörelse och "den nya franska teologin" inte minst genom läsning av Yves Congar OP. Detta blev av helt avgörande betydelse för kyrkan och Europa.

I Tyskland hade Konrad Adenauer varit överborgmästare i Köln från 1917 till 1933 då nazisterna pensionerade honom 57 år gammal. Han tillhörde då det katolska centrumpartiet. Efter Tysklands kapitulation 1945 blev han åter borgmästare i Köln, men avsattes av de brittiska ockupationsstyrkorna. Han kom att bli en förgrundsfigur vid grundandet av ett nytt parti, kristligt demokratiska partiet, CDU, en fortsättning på centrumpartiet från Weimarrepubliken. Han satt ordförande i det parlamentariska rådet som ledde till grundandet av Förbundsrepubliken Tyskland, det vi vanligen kallade Västtyskland. Adenauer blev förbundskansler 1949 och var det ända till 1963 då han avgick 87 år gammal. Relationerna till Frankrike kom att förbättras på ett helt avgörande sätt under Adenauer. Vid sin sida hade Adenauer Ludwig Erhard som var ekonomiminister 1949 till 1963. Han skapade D-marken och bidrog starkt till Västtysklands osannolika ekonomiska utveckling efter kriget, det så kallade "tyska undret". Även han tillhörde CDU.

Förutom Adenauer och Schuman var Alcide De Gasperi 1881-1954 med om att skapa förutsättningar för en integration av Europa, bort från nationalismen som stått Europa så dyrt. De Gasperi föddes i Trentino i dåvarande Österrike-Ungern. Idag en del av Italien. Han blev tidigt aktiv i den kristna sociala rörelsen inspirerad av Leo XII:s encyklica Rerum Novarum från 1891. Han utgav tidningen La Voce Cattolica 1905, 1906, Il Trentino. I denna tidning verkade han för italiensk kultur som motvikt mot tysk nationalism. 1911 blev han parlamentsledamot i det österrikiska parlamentet. Efter första världskriget och uppstyckandet av Österrike-Ungern fördes hans hemtrakt till Italien och han blev italiensk medborgare. Han var med om att bilda partiet Partito Popolare Italiano och var parlamentsledamot 1921-24. 1926 upplöstes partiet av Mussolini. De Gasperi blev arresterad 1927 och satt fängslad i ett och ett halvt år. 1929 fick han arbete i Vatikanbiblioteket där han stannade i 14 år. Under andra världskriget organiserade han Democrazia Christiana som blev den ledande kraften efter fascismens fall. Han var konseljpresident 1945-53. Förutom att han gjorde Italien till en med övriga europeiska stater jämbördig nation efter fascismen genomförde han en rad sociala reformer och förhindrade ett kommunistiskt maktövertagande. Han räknas tillsammans med Schuman och Adenauer som grundare av den Europeiska unionen. Han medverkade till skapandet av Europarådet och genomdrev Schumanplanen. En saligförklaringsprocess för honom öppnades 1993.

I tre länder, Tyskland, Frankrike och Italien steg alltså tre män i ledande positioner fram. De hade åtskilligt gemensamt. De hade egna starka erfarenheter av vad det innebär att leva i gränstrakter. De Gasperi mellan Österrike och Italien, Adenauer i Rehnlandet och Schuman i Lothringen. Dessa landsändar blev hårt drabbade av det stora europeiska krigets två akter. Alla tre var dessutom djupt troende katoliker. Scuman levde ett närmast monastiskt liv. De var dessutom demokrater. Deras yttersta mål var att förhindra ett nytt krig och de var övertygade om att alla former av nationalism var drivkraften bakom de krig som plågat Europa 1870-71, 1914-18 och 1939-45. En integration av Europa var nödvändig och Robert Schuman hade en plan för hur det skulle gå till, den så kallade Schumanplanen.

Schumanplanen kom i sin tur från Jean Monnet 1888-1979. Han var verksam i familjens konjaksföretag. Han bidrog till att samordna Englands och Frankrikes krisansträngningar under första

världskriget. I fredsförhandlingarna i Versailles argumenterade han för europeiskt samarbete, men det avvisades av segrarmakterna. Han blev ställföreträdande generalsekreterare i NF, men lämnade posten på grund av organisationens ineffektivitet och återvände till konjaksbranschen. 1927-28 hjälpte han Polen och Rumänien att stabilisera sina valutor. 1934-36 organiserade han det kinesiska järnvägsväsendet. 1940 var han i USA på den brittiska regeringens uppdrag för att utverka hjälp till de brittiska krigsansträngningarna. Han blev president Roosevelts rådgivare. 1943 blev han medlem i de Gaulles exilregering i Algeriet. Här argumenterade han åter för ett europeiskt samarbete med målet att skapa en europeisk federation som enda väg till europeisk fred. I detta syfte presenterade han en plan för den franske utrikesministern som innebar en integration av Tysklands och Frankrikes kol och stålindustri under en överstatlig myndighet, "Högsta Myndigheten". 1952 blev Monnet president i "Högsta Myndigheten" efter avtalet mellan Adenauer, Schuman och De Gasperi. Den "Högsta Myndigheten" blev så småningom EU-kommisionen. Kol och Stålunionen gjorde att den tyska industrin åter kunde komma igång för full maskin utan att någon skulle behöva frukta återupprustning. Detta var en förutsättning för att Europa skulle kunna resa sig ekonomiskt efter världskriget. Monnet var liksom Adenauer, Schuman och De Gasperi katolik. Att han gifte sig i vallfartsorten Lourdes 1974 efter att hustruns första man avlidit visar den betydelse han satte på en kanonisk vigsel och att vigseln dessutom ägde rum i Lourdes.

Adenauer, Schuman och De Gasperi träffades regelbundet. 1951 möttes de för en reträtt i ett benediktinkloster innan de reste till Paris för att förhandla fram Parisavtalet, den Europeiska Kol och Stålunionen som alltså trädde i kraft 1952. Syftet var naturligtvis ekonomiskt, men framförallt ställde man kol och stålproduktionen i medlemsländerna under en gemensam myndighets kontroll för att förhindra nationell upprustning som kunde hota freden. Främst gällde det rädslan för tysk revanschism. Till avtalet slöt sig Frankrike, Västtyskland, Italien, Nederländerna, Belgien och Luxemburg. Grunden var lagd för en integration av Europa. 1957 kom Romfördraget och 1958 Europeiska gemenskapen som skulle garantera fri rörlighet av människor, varor, tjänster och kapital. Detta krävde i sin tur en tullunion. Bildandet av en politisk ekonomisk union med gemensam valuta bygger vidare på den grund de tre europeiska fäderna lade. Det var och är en politisk och ekonomisk sammanslutning med syftet att skapa integration och förhindra nationalism och krig. Freden är det yttersta syftet än idag, men denna europatanke hotas då liksom nu av ideologier och nationalism. Allt vilade på de tre fädernas tro på varandra. Det är inte ett oväsentligt faktum att de tre europeiska fäderna var kristna och katoliker samt demokrater. Överenskommelsen i Paris byggde på att man hade ett djupt förtroende för varandra och att var och en hade förmågan att förankra detta förtroende i respektive land. Denna tro mellan grundarna och deras folk är en förutsättning för den fortsatta utvecklingen och utvidgningen av den europeiska gemenskapen. Fäderna utgick från en andlig grund, en tro på den andre som förutsätter en andlighet utöver människans förnuft. Mer om detta senare,

Det delade Europa

Den integration av Europas länder som de europeiska fäderna lade var raka motsatsen till den integration som det kommunistiska Sovjetunionen under ledning av Josef Stalin bestämde för den del av Europa som "befriats" av Röda armén i världskriget. Oförsonligheten mellan de två integrationsprojekten var ömsesidig. Konrad Adenauer såg inga möjligheter till samarbete med de kommunistiska diktaturerna. Ändå lyckades han 1955 hemförlova alla tyska krigsfångar i Sovjetunionen, det vill säga de som överlevt lägren. Alla försök till ökad frihet slogs brutalt ned i

Östtyskland (DDR), Polen, Tjeckoslovakien och Ungern. Det kalla kriget rymde svåra kriser som Berlinblockaden 1948, byggandet av Berlinmuren 1961, men framförallt Cubakrisen 1962 då världen stod på randen till ett totalt kärnvapenkrig. Denna kris som hotade hela världen var i grunden europeisk och ytterst en följd av "Europas självmord" 1914 som alltså 1962 hotade att sluta med "Mänsklighetens självmord".

Nu fanns det trots den järnridå som delade Europa uppenbara likheter i utvecklingen i östra och västra Europa även om medlen för att genomföra denna "utveckling" skilde sig åt. Mycket av den samhällsförändring som med hårt förtryck genomdrevs i det kommunistiska östra Europa genomfördes också i västra Europa, men med helt andra metoder. Dessa samhällsförändringar har till en del sin grund i den makt alla stater tog över sina medborgare vid krigsutbrottet 1914 och därefter aldrig släppte. Samhällsförändringarna i väst blev genom de metoder med vilka de genomfördes mer bestående och accepterades på ett helt annat sätt än i öst.

Exempel på förändringar är:

1. Gigantiska förorter för arbetare till industrin.
2. Urbanisering.
3. Nedläggning av traditionella jordbruk.
4. Skolans politisering.
5. Indoktrinering via nya statskontrollerade massmedia, främst radio och TV.
6. Familjepolitiken där båda föräldrarna förväntades lönearbeta.
7. Barnens uppfostran i kommunala daghem.
8. Omhändertagande av gamla på kommunala vårdhem från att tidigare ha varit en familjeangelägenhet.
9. Gigantisk utbyggnad av sjukvården.
10. Sekularisering av staten, men även av det övriga samhället.
11. Universiteten byggs ut och deras frihet begränsas genom tydliga utbildningslinjer som av staten bedöms som samhällsnyttiga.
12. Stärkandet av fackföreningarnas inflytande över företagen.
13. Förstatliganden av företag och bildandet av statliga företag.
14. Utbyggnad av statliga pensionssystem. Pensionsfonder skapas som i sin tur går in som ägare i företagen.
15. Utbyggnad av statlig sjukförsäkring istället för lokala sjukkassor.

Trots dessa slående likheter i samhällsutveckling kan man absolut tala om ett delat Europa i ideologisk, ekonomisk och militär mening. I båda halvorna förekom en integration av nationerna. I

öst en kommunistisk sovjetisk integration, i väst en ekonomisk och politisk integration på mer jämbördig nivå och åtminstone till en början byggd på ömsesidigt förtroende.

Efter kommunismens fall

Trots det ömsesidiga förtroendet som låg till grund för bildandet av kol och stålunionen, EEC, EG och den europeiska unionen EU så kom de ekonomiska vinsterna av medlemskapet för de ursprungliga och de tillkommande medlemsländerna att alltmer dominera. Detta är odiskutabelt även om den ekonomiska stagnationen i Sovjetunionen och de östeuropeiska kommunistländerna som ledde till kommunismens sammanbrott i hela Östeuropa innebar att de östeuropeiska staterna vände sig till friheten i den europeiska gemenskapen och snart efter befrielsen från kommunismen sökte medlemskap i gemenskapen. Integrationen i Europa var en akt av frihet, av förtroende för Europa och den Europeiska Gemenskapens grundvalar. Dessutom väntade sig alla att denna frihet även skulle medföra levnadsbetingelser och materiell standard som i väst. Detta gällde inte minst Östtyskland som förenades med Västtyskland tack vare att den sovjetiske presidenten Gorbatsjov sade ja.

Genom slutet på det kalla kriget kunde även Sverige och Finland träda in i gemenskapen. Den Europeiska Gemenskapen blev senare en union, en politisk, ekonomisk och monetär union som dessutom började samordna ländernas utrikespolitik och försvar. Den fria rörligheten och den monetära unionen skulle skapa en ekonomisk tillväxt för hela unionen som skulle driva integrationen framåt. Till detta kom en harmonisering av ländernas rättssystem som innebar en successivt utökad europeisk lagstiftning.

Även då ekonomin växte enligt planerna fanns det frågor. Vad förenade alla dessa länder i grunden bortsett från att de geografiskt låg nära varandra? Integrationen fortskred inte av sig självt. När dessutom flera medlemsländer råkade i stora ekonomiska svårigheter efter millennieskiftet så fick nationalismen åter vind i seglen. Många bromsade integrationen och deltog inte i den fortsatta integrationen. Så ställde sig Sverige utanför den monetära unionen. Inte bara i olika länder utan även i regioner i de olika länderna kom nationalismen åter till heders. Upplevelsen av att vara europé som många kände när Europas delning, järnridån, föll var ingen självklarhet. De europeiska fädernas gemenskap som var grunden, vari bestod den? Kan den åter få liv? Nu då gemenskapen sträcker sig från Spanien till Finland och från Nederländerna till Bulgarien och Balkanländerna. Dessutom kan eventuellt Ryssland, Ukraina, Vitryssland, Georgien... på sikt tänkas integreras i denna gemenskap.

Grunden

Det finns de som hävdar att den Europeiska Unionen i grund och botten inte är ett ekonomiskt integrationsprojekt utan ett politiskt och att detta måste framhållas särskilt i tider av ekonomiska svårigheter. De menar då vanligen att målet för gemenskapen är en federation som Jean Monnet en gång avsåg.

Andra betonar att gemenskapen grundar sig på den gemensamma historien där nationalismen gång på gång visat sig leda till avgrunden. Vi måste enligt till exempel Han Ruin d.y. borra oss ner till det gemensamma historiska arvet. Filosofin och kristendomen. Ruin menar att kristendomen inte kan fungera som gemensam grund eftersom den är exkluderande vilket den europeiska filosofin inte skulle vara, alltifrån Grekland till idag. Idéerna, idealismen och ideologier skulle vara den

gemensamma grunden. Det mänskliga förnuftet alltifrån antiken över medeltiden, renässansen, franska revolutionen skulle skapa den integration, det förtroende mellan de europeiska folken som skulle göra ett nytt 1914, ett nytt europeiskt självmord, otänkbart eller åtminstone osannolikt.

Alla utom de europeiska fäderna verkar utesluta en andlig grund för gemenskapen, men ändå inte alla. Det som höll samman Adenauer, De Gasperi och Schuman var som sagt deras katolska tro, deras erfarenheter av att bo i gränsbygder som härjats av åtskilliga krig och deras tilltro till varandra samt att de skulle kunna förmå sina hemländer till en ekonomisk och kulturell integration på andlig kristen grund. De var alla företrädare för kristna demokratiska partier i regeringsställning. De hade genom val sina folks förtroende. Varför skulle den grund de stod på och som de lade för bygget av den europeiska gemenskapen vara omöjlig idag? Europas sekularisering? Kristendomens exkluderande? Tron på att enbart politik och ekonomi kan lösa gemenskapens problem vilket fäderna absolut inte trodde, är den möjlig?

Det kristna Europa

Många verkar anse att kristendomen är idé, en lära, en ideologi! Inget kan vara mer felaktigt. Ordet kristendom missförstås redan det. Ordet "dom" är samma ord som i tyskans tun, engelskans do, det vill säga "göra". Ordet kristendom betyder alltså ungefär "att göra Kristus", att "vara Kristus". Jakobs brev i Nya Testamentet gör detta helt klart: "Visa mig din tro utan gärningar, så skall jag med mina gärningar visa dig min tro". Den tro och de gärningar som härstammade från Jesus från Nasaret kom att besegra det romerska imperiet trots att åtskilliga kejsare gjorde allt för att stoppa dem som ville följa Jesus från Nasaret som sin kung. Inte minst kejsar Dioketianus som igångsatte en oerhörd förföljelse vid sitt makttillträde år 285. Först kejsar Konstantin avbröt förföljelserna med sitt toleransedikt 311. Sedan kristnades Rom snabbt.

Inser man inte hur sammanvävd kristendomens "praxis" är med Europas historia och identitet så kan man naturligtvis tänka sig en europeisk gemenskap utan en kristen grund. Då får man bortse från allt vad kyrkohistoria heter, från kyrkofäderna, Augustinus, Kyrillos och Methodius, alla påvar, Thomas ab Aquino, romersk och kanonisk rätt, Franciskus av Assisi, Benediktinorden, Cisterciensorden, Luthers och Calvins protestantiska reformation, Väckelserörelserna, de ortodoxa kyrkorna, den katolska kyrkan, alla kristna i historia och nutid. Istället måste man hitta en ny grund för den europeiska gemenskapen som inte står i denna tradition, detta traderande av ett sätt att leva ända från Jesus från Nasaret till idag. Det blir svårt för att inte säga omöjligt. Europas 2000-åriga kristna historia är Europas identitet. Det är just denna identitet som gjorde Medelhavet till en skiljelinje istället för en förenande länk, som gjorde att Spanien står närmare Estland än Marocko. Däremot har denna identitet tagit sig olika uttryck hos de olika europeiska folken. Grekland förenade kristendom med grekisk filosofi redan i nytestamentlig tid, Rom förde in lagstiftningen i kyrkan som spred den över Europa, det bysantinska riket formade de ortodoxa kyrkorna, de germanska folken anammade den protestantiska reformationen i en nationell form och så vidare. Trots dessa olika traditioner hos de olika folken är det det kristna sättet att leva som är kärnan och grunden för den europeiska identiteten. Denna identitet har gång på gång under historien förnekats till förmån för splittrande nationalism. Tar man inte vara på denna identitet som Adenauer, De Gasperi och Schuman försökte göra kan inte Europa hållas samman för det är just denna historia som är den sammanhållande länken. Det är inte språk, folk, geografi, härskare... Det är istället just detta sätt att leva, Imitatio

Christi, i all dess bräcklighet som är vår identitet. Nationalismen ingår inte i denna sammanlänkande identitet, i denna universella tradition.

Vad den Europeiska Gemenskapen måste göra är alltså att återvända till sina rötter, anpassat till dagens situation. Görs inte det återstår sönderfall, splittring, nationalism och återigen krig. Detta återvändande till rötterna är enda vägen för att undvika ett nytt 1914.

Det måste skapas tro på varandra hos de europeiska ledarna och folken oavsett ekonomisk utveckling. Det är såväl ekumenisk som politisk tro på varandra som krävs. Det är kyrkornas och politikernas ansvar, men ytterst varje enskild europés ansvar, att du först och främst är europé och bärare av den europeiska identiteten. Därefter är du ryss, tysk, engelsman, fransman eller svensk.

Idag finns inte detta mod att tala om vår europeiska identitet varken hos kyrkoledare eller politiker. Den katolska kyrkan är internationell, de ortodoxa skall ha sin första gemensamma synod sedan 700-talet. Protestantismen söker lämna sin nationella karaktär som den fick vid reformationen. Tyvärr är det bråttom att återvända till de europeiska fädernas tro och mod.

Tradition

För att verkligen förstå i vilken riktning jag pekat är det nödvändigt att förstå vad Tradition är till skillnad från traditioner. Här får jag hänvisa till mina försök att sammanfatta Yves Congars syn på Traditionen i boken "La Tradition et la vie de l'Église". I engelsk översättning "The Meaning and Tradition". Denna bok är en sammanfattning av Congars två böcker "Tradition and Traditions" från 1960 och 1963. Här kan det bara bli fråga om en ytterligt kort sammanfattning.

Till att börja med är tradition inte bara en konservativ kraft eller sedvänja, än mindre bara en sedvänja från forna tider. Den är snarare en princip som garanterar kontinuitet och identitet av samma förhållningssätt hos en rad generationer. Tradition innebär en slags assimilation av det förgångna i förståelsen av det samtida. Det förutsätter att det inte förekommer något stort avbrott i samhällets kontinuitet och att det förgångna inte döms ut som irrelevant. Traditionen är alltså identiteten mellan generationerna vilken är omistlig för ett folks fortbestånd. Man skulle kunna säga att tradition är ett kollektivt minne som berikar. Minnesförlost är ju ett allvarligt tillstånd för en enskild, men ett än värre tillstånd för en gemenskap.

Inom kristendomen är kyrkan traditionen, ett levande folk vars tro och liv är minnet, traditionen, från generation till generation. Detta innebär att man hela tiden måste återvända till källorna och leva källorna i nutiden. I kristen tro är denna tradition den Helige Ande som från Kristus traderas från generation till generation ända till vår tid. Denna tradition är den europeiska gemenskapens grund i lagstiftning, levnadssätt, rättsuppfattning, förhållningssätt till den andre...

Frågan är nu om denna tradition i denna mening brutits genom nationalism, kapitalism, kommunism, socialism, nazism, fascism, liberalism, industrialism, sekularism, urbanisering och inte minst genom det stora europeiska kriget 1914 – 1945 med en kortare vapenvila. Allt detta har medfört en historiskt unik rotlöshet (Jämför Simone Weils bok "Att slå rot"). Om så är fallet måste vi än mer söka oss till källorna till vad som trots allt återstår av vår europeiska gemenskaps grund. Endast den grunden kan förhindra att självmordet som Benedikt XV talade om till sist fullbordas.

Kanske har Max Scheler allra bäst förklarat vad tradering och tradition innebär. Utifrån hans text torde det stå helt klart att alla européer är bärare av det kristna arvet, den europeiska gemenskapens grund.

Max Scheler:

”En aktiv influens som förebilder använder kallas tradition. Tradition ligger halvvägs mellan ärftligt och något man lär sig och utbildar sig till vilket leder till självkänedom. Traditionen kommuniceras automatiskt genom själva livet. Den består i att man erhåller en viss mentalitet, vissa vanor i omdömen och vilja. Detta sker genom att man kommer i kontakt med och omedvetet imiterar beteenden och sätt att leva i sin omgivning. Kort sagt så karakteriseras traditionen av att vi inte är medvetna om att vi mottar något. Vi uppfattar någon annans vilja som vår egen. Våra omdömen och värderingar sker utan att vi gör något eget val. Vi inbillar oss att vi själva uppmärksammat och valt det som i själva verket traderats till oss. Lång innan ett barn influeras av undervisning som rymmer specifika intentioner och instruktioner finns det mesta redan i barnet. Till exempel beteenden, sätt att uttrycka sig, handlingar och allt annat barnet gör automatiskt utan att egentligen veta varför. Barnet har tidigt i sig fröna, en latent organism, till sin framtida personlighet.”

På detta sätt har det kristna arvet traderats, överlämnats, till Europas befolkning under två tusen år. Det är den grunden som håller Europa samman och som måste erkännas. Denna grund är inte exkluderande utan inkluderar alla.